

PRACA

Dodatek poświęcony artykułom w sprawach administracyjnych, ekonomicznych, prawnych i społecznych, oraz materiałom spraw tych dotyczącym.

TREŚĆ: Duchowieństwo Rzymsko-Katolickie przez A. P. —
Od redakcyi „Pracy.“

Duchowieństwo Rzymsko-Katolickie.

Nie jest to monografią Kościoła Rzymsko-Katolickiego, a tem mniej historia. Jest to jedynie dalsze dążenie do wykonania celu jaki sobie „Praca“ postawiła, a celem tym jest, gromadzenie materiałów o rzeczach, przedmiotach i sprawach zbliżka naród nasz obchodzących. Materiały te są tak dalece rozproszone po różnych wydawnictwach, że trudno je zgromadzić na razie i każdy, kto w działalności publicznej może ich potrzebować, bądź dla potrzeb natury ogólniejszej, bądź jako argumentów w sprawie konkretnej, napotyka masę trudności, niemal do niepokonania, zanim zdoła zgromadzić daty odpowiednie. Oprócz tych względów nie możemy pominąć i innych, skromniejszej natury. Oto wielu jest ludzi, co, powodowani łatwą do pojęcia ciekawością, pragnęliby znać szczegóły o obecnym stanie kościoła katolickiego w Królestwie i Cesarstwie, o ilości arcybiskupstw, biskupstw i parafij, jaki obszar każda z nich obejmuje, jaki jest personel wyższego i niższego kleru, jakie i gdzie znajdują się zakłady naukowe kształcące duchownych, wreszcie jaką sumnę przeznaczają na utrzymanie duchowieństwa rzymsko-katolickiego.

Na wszystkie te pytania postaramy się dać odpowiedź w pracy niniejszej oraz w tablicach do niej dołączonych. Dążymy do tego, żeby każdy w miarę potrzeby mógł zaczerpnąć to, co mu jest

nieodzownem, w danej sprawie i żeby praca ta ogółowała w sobie wszystko, co we wskazanym wyżej zakresie może być powiedziane o dzisiejszym stanie i warunkach bytu duchowieństwa rzymsko-katolickiego.

Dla większej jasności i łatwości oryentowania się każdego z czytelników, rzecz naszą dzielimy na trzy odrębne działy stosownie do liczby wiernych. Pierwszy poświęcony kościołowi katolickiemu w Królestwie Polskiem w dzisiejszych jego granicach; drugi zawiera materyały dotyczące dziewięciu gubernij, zwanych zachodnimi, zaś trzeci obejmuje wszystkie gubernie wewnętrzne Cesarstwa oraz Syberyę i Kaukaz czyli wszystkie prowincye i miejscowości państwa, w których istnieją kościoły katolickie i wierni należący do tego kościoła.

I. Królestwo Polskie.

Dzisiejszy stan rzeczy różni się wielce od tego, co było w początkach minionego stulecia, gdy uległy określeniu zasadnicze stosunki państwa do kościoła. Zarówno konstytucya Księstwa Warszawskiego (1807 r.), jako też Królestwa Kongresowego (1815), wreszcie statut organiczny (1832 r.) uznawały religię rzymsko-katolicką za religię stanu, a jako wyznawana przez większość mieszkańców kraju „była przedmiotem szczególniejszej opieki rządu!“ Duchowieństwo katolickie tak samo, jak i innych wyznań, „zostawało pod opieką prawa i rządu,“ a fundusze posiadane przez duchowieństwo lub te, co w następstwie miały być z dóbr narodowych nadane, „uznano za własność niewzruszoną i wspólną całej hierarchii duchownej.“ Te główne zasady stosowane były na całym obszarze kraju, którego granice polityczne określił najprzód traktat Tylżycki r. 1807 (Księstwo Warszawskie), a następnie kongres wiedeński r. 1815 (Królestwo Polskie). Co się zaś tycze granic dyecezyj, na które kraj był podzielony, to regulowały się one stopniowo, poczynwszy od r. 1774, i znalazły wyraz ostateczny w r. 1818 w Bulli papieża Piusa VII wydanej 2-go lipca: *Ex imposita Nobis divinitus.*¹⁾ Bullę tę poprzedził Ukaz Cezarza Aleksandra I. (18 marca r. 1817), który to Ukaz, biorąc za punkt wyjścia art. XI, XII i XIII Ustawy Konstytucyjnej Królestwa, określił

¹⁾ Vollständige Sammlung aller ältern und neuen Konkordate. Von Dr. Ernst Münch. Leipzig 1831. II Theil, str. 758.

zakres nadzoru i opieki rządu nad duchowieństwem katolickim i jego majątkiem, a wreszcie wskazywał sposoby obsadzania posad zajmowanych przez osoby stanu duchownego.

Nadzór i opiekę nad duchowieństwem i jego majątkiem powierzono Komisji do Spraw Duchownych i Oświaty Publicznej (art. 1—6). Obsadzanie wakujących katedr biskupich, oraz stanowisk biskupów suffraganów, dokonywało się za pośrednictwem Komisji, która przedstawiała Namiestnikowi trzech kandydatów wskazanych przez biskupów i kapitułę, zaś kandydaci na administratorów dyecezyi oraz przełożeni w klasztorach (Opaci klaustralni) po wyborze duchownym przez kapitułę i zgromadzenie klasztorne, musieli być przedstawiani do zatwierdzenia Monarchy (art. 7—10). Co zaś do beneficjantów, to rekrutowali się oni z listy ułożonej corocznie przez biskupa, ale installacya ich dokonywała się zawsze po porozumieniu się z Komisją do Spraw Duchownych, a to samo miało miejsce, gdy chodziło o wybór officyałów, członków konsystorzów i dziekanów oraz o zwierzchników klasztornych. Wybór osób na te stanowiska musiał być przez biskupa zameldowany przed Komisją (art. 11—17).

Dyscyplina duchowna została także przewidziana w Ukazie r. 1817. Art. 18—25 mówią o tem: że synody nie mogą się zgromadzać bez zezwolenia rządu; że Bulle papieskie nie mogą być ogłaszane bez takiegoż zezwolenia; określają stopień i rodzaj kar, które mogą wymierzać sądy duchowne, formę zaskarżania wyroków, wreszcie zastrzegają, że biskup musi mieszkać w swojej dyecezyi, że beneficjant nie może mieć więcej nad jedno beneficjum; że duchowni nie mają prawa opuszczać parafii bez zezwolenia wyższej władzy duchownej, że granice parafii nie mogą ulegać zmianie bez zgody rządu i że biskupi składają corocznie Komisji listy świeckiego i zakonnego duchowieństwa oraz informacje o stanie dyecezyi i seminariów duchownych.

Ukaz r. 1817 nie pominął sprawy majątku kościelnego, i oddaje go pod opiekę i nadzór Komisji do Spraw Duchownych i Oświecenia. Ona ma prawo żądać odbudowy czy odnowy budynków kosztem właściwych funduszów, ona posyła delegatów do spisania, wraz z delegatem biskupa, inwentarza kościelnego przy installowaniu beneficjanta, ona przestrzega, żeby beneficjant korzystał z dochodów tylko dożywotnio i żeby dochody wakującego beneficjum szły na potrzeby kościoła lub poprawę gospodarstwa, jeśli pierwsze są całkowicie zaspokojone. Wreszcie kontrakty dzierżawne majątków kościelnych zatwierdzane być muszą przez rząd, o ile są trzyletnie, bo tylko roczne ulegały zatwierdzeniu

biskupa, a bez zezwolenia rządu, ani kościoły, ani zgromadzenia duchowne nie mogły przyjmować żadnych legatów, ani darowizn. (art. 31—38).

Wykonanie tego Ukazu powierzone zostało Komisji Rządowej do Spraw Duchownych i Oświecenia Publicznego, a przepisy w nim zawarte rozciągnięto na wszystkie dyecezye kraju sankcyonowane przez, wspomnianą wyżej, Bullę Piusa VII 2 lipca r. 1818.

Bulla, datowana 17 marca r. 1817 zmieniła warunki dawniejsze, podług których dyecezyą warszawską rządził arcybiskup gnieźnieński, jako administrator warszawski, a rządził przez biskupów t. z. wice-administratorów. Wskrzeszenie Królestwa wpłynęło na zmianę urzędzeń kanonicznych i podziału kraju. Dążąc do zogniskowania w Warszawie władzy kościelnej w Królestwie, Papież Pius VIII utworzył arcybiskupstwo warszawskie i kościół katedralny podniósł do stopnia kościoła metropolitalnego. Pierwszym arcybiskupem i prymasem ¹⁾ Królestwa był Franciszek Skarbek Habdank Malczewski, który wstąpił na katedrę w październiku r. 1818 gdy podział kraju, pod względem kanonicznym i religijnym, oparty był na Bulli, wydanej 2 lipca 1818. Królestwo Polskie miało wówczas: Archidyecezyę warszawską i dyecezye: Augustowską (Sejneńską), Lubelską, Sandomierską, Kielecką, Kujawsko-Kaliską, Płocką i Podlaską. Dyecezye te podług dat statystycznych, które posiadamy, miały ludności ogólnej: w r. 1816 — 2,717287 głów; w r. 1829 — 4,137634 głów; w r. 1846 — 4,867129 głów; w r. 1854 — 4,797845 głów; w r. 1855 — 4,673869 głów; w r. 1856 — 4,696919 głów; w r. 1859 — 4,764446 głów. Co do podziału ludności na wyznania, to w r. 1855 katolików było 3,607,313 głów w r. 1856 — 3,623485 a w r. 1859 — 3,657140 głów. Dodać tu jeszcze należy że w r. 1856 było w Królestwie kościołów parafialnych 1639; filialnych 106; oddzielnych 27, kaplic 382; klasztorów męskich 152, mieszczących w sobie 1627 zakonników; żeńskich 33 z liczbą zakonnic 413, a księży świeckich liczono ogółem 2137. W ówczesnej warszawskiej akademii duchownej kształciło się 48 księży, a w 11 seminariach duchownych 286 alumnów.²⁾

Stosunki dzisiejsze przedstawiają się zgoła inaczej z powodu zmian, które zaszły głównie po r. 1864. Zanim do tej epoki

¹⁾ Do r. 1827 Arcybiskupi warszawscy tytułowali się Prymasami Królestwa i dopiero arcybiskup Choromański (r. 1837 — 1838) zaczął się tytułować metropolitą.

²⁾ Kalendarz Obserwatorium Astronomicznego w Warszawie za lata 1857, 1858 i 1861.

przejdziemy, zaznaczymy pobieżnie zarządzenia wydane pomiędzy rokiem 1818 a 1864 a dotyczące duchowieństwa katolickiego i jego stosunku do ludności kraju. W pierwszym rządzie zanotować należy wydane przez Komisję Rządową Spraw Duchownych i Oświecenia Publicznego, 24 stycznia r. 1819, zarządzenie do Komisji Wojewódzkiej, dotyczące wprowadzenia w wykonanie, od 1 stycznia r. 1819, Bulli Papieskiej, stanowiącej nowy podział kraju na dyecezye. W odezwie Komisji (№ 524)¹⁾ mamy wskazówkę, że dyecezye będą nosiły nazwę województw, że władza biskupów dotyczy kościołów wyłącznie danej dyecezyi oraz, że władza biskupa kaliskiego rozciąga się na kościoły znajdujące się w obwodzie Kujawskim województwa Mazowieckiego, zaś władza biskupa Chełmskiego (Podlaskiego) na kościoły wyznania grecko-katolickiego, znajdujące się we wszystkich województwach. W r. 1817 Komisya do Spraw Duchownych, przez reskrypt datowany 17 maja № 1652, pociągnęła Burmistrzów miast i Wójtów Gmin do obowiązkowego uczestnictwa w spisywaniu inwentarza majątku danego beneficjum przy installacyi beneficjanta, a 16 lutego r. 1869 № 710 Książę Namiestnik wydaje polecenie, żeby dla zachowania przystojności publicznej, szynki i restauracye w miastach i miasteczkach, w których są kościoły, były w dniu świąteczne obowiązkowo zamykane na czas od 10-ej z rana do godziny 1-ej po południu. 30 grudnia r. 1818 (№ 1738) określono takse za posługi religijne (jura stolae), a 19 lipca r. 1824 (№ 7078/1664) przepisano takse za sporządzenie aktów stanu cywilnego. Konsystorzom wzbroniony zostaje pobór jakichkolwiek opłat za wydanie t. z. „approbatów“, „dyspens“ i innych różnych „instrumentów“ przez wzgląd na to, że na utrzymanie Konsystorzy wyznaczono fundusze specjalne, że przeto winny one załatwiać bezpłatnie wszelkie sprawy wiernych (reskrypt Namiestnika z 19 grudnia r. 1820, № 13105). Mamy też cały szereg zarządzeń porządkowych: o przechowywaniu aktów i dokumentów dotyczących kościołów i majątku kościelnego (4 grudnia 1828 r. № 13231/3624), o urządzaniu ołtarzy w Święto Bożego Ciała (21 sierpnia 1834 № 17615/30249): o utrzymaniu porządku w kościołach w czasie nabożeństwa (17 stycznia r. 1835 № 418/2643); o odległości na jakiej mogą być otwierane szynki i traktyernie opodal kościołów i świątyń (3 lutego r. 1835 № 19760); o urządzeniu cmentarzy (12 czerwca r. 1846)¹⁾;

¹⁾ Rozporządzenia odnoszącyjasia do rymsko- katoliczeskaho, jewangielizeskaho i jewrejskaho wieroispowiedanij. Warszawa r. 1867 str. 10.

o urządzeniu kaplic domowych i ołtarzy przenośnych (17 listopada r. 1846 № 7224/49961).¹⁾

Niezależnie od zarządzeń natury powyższej znajdujemy i takie, które wkraczają w sferę zakresu kompetencji władzy biskupiej i rozstrzygają sprawę na niekorzyść tej władzy.

Oto Rada Administracyjna na posiedzeniu odbytem 11 lutego r. 1834 rozważała sprawę zarządzenia wydanego przez Biskupa Podlaskiego, 2 czerwca r. 1832, a dotyczącego zakazu zawierania przez katolików związków małżeńskich z osobami innych wyznań chrześcijańskich. Bez względu na to, że Biskup powoływał się na decyzję Stolicy Apostolskiej, Książę Namieśnik był zdania, że rozporządzenie biskupa Podlaskiego jest niezgodne z Bullą Papieża Benedykta XIV, datowaną 4 listopada r. 1841, „o związkach małżeńskich,” która to Bulla nie zabrania katolikom zawierać tych związków z osobami innych wyznań, oraz z p. 2 art. 10 traktatu r. 1768 gdzie powiedziano: „związki małżeńskie pomiędzy katolikami, a greko-nieunitami oraz osobami należącymi do obydwu wyznań ewangelickich, nie ulegają żadnemu zakazowi.” Książę Namieśnik żądał, żeby zarządzenie Biskupa Podlaskiego zostało cofnięte; żeby mu została udzielona nagana za niezakomunikowanie swego rozporządzenia Komisji do Spraw Duchownych i Oświecenia Publicznego i żeby zalecono innym dycyzyom, iż nie mają czynić żadnych trudności związkom katolików z osobami wszystkich innych wyznań chrześcijańskich.

Rada Administracyjna przychyliła się do wniosku Księcia Namieśnika i niezależnie od nagany udzielonej Biskupowi Podlaskiemu, zakomunikowała Komisjom Wojewódzkim i biskupom innych dycyzyj, uchwałę powyższą do wykonania i ścisłego przestrzegania w przyszłości. Komisjom Wojewódzkim nakazano nadto (4 marca r. 1834 № 1769/7964), żeby raportowały Komisji do Spraw Duchownych i Oświecenia Publicznego o każdym wiadomym im wypadku niestosowania się duchowieństwa do uchwały powyższej.

Nie brak też i innych zarządzeń, w których interwencya władz administracyjnych zastrzeżoną została w mniej lub więcej szerokim zakresie. Do rzędu tych zaliczamy przepisy: o dozorach kościel-

¹⁾ Wszystkie cytowane wyżej zarządzenia, wydrukowane w specjalnym zbiorze. „Riasporiażenja odnosiaszczyjasia do rimsko-katolicz., jewangeliczeskaho i jewrejskaho wieroispowiedanij.” Warszawa r. 1867.

^{*)} Dziennik Praw. T. 38 str. 60—109.

nych,¹⁾ o kościołach i budynkach na plebaniach, o kosztach ich odnowy lub przebudowy²⁾ i o majątku duchowieństwa. W tym dziale przepisów władza duchowna skrępowana została przez wymagania, żeby kapitały duchowieństwa oparte na hipotekach miejskich lub wiejskich przelane zostały do Banku Polskiego; żeby wszelkie legaty i napisy na rzecz duchowieństwa podlegały uprzedniemu zatwierdzeniu władz rządowych, zaś spłata takich legatów i napisów dokonywała się bezwarunkowo za wiedzą Komisji Spraw Wewnętrznych i Duchownych, wreszcie wydano cały szereg zarządzeń co do majątku pozostałego po śmierci beneficjanta. Wymieniono tu szczegółowe opisy i inwentarze, wskazano jaką część tego majątku należy przeznaczyć na rzecz kościoła i t. d.

Z przytoczonych danych widzimy, że chociaż podług konstytucyi r. 1815 i statutu organicznego r. 1832, fundusze posiadane przez duchowieństwo uznane były „za własność niewzruszoną i wspólną całej hierarchii duchownej,“ to jednak władze administracyjne rozciągały nad temi funduszami coraz troskliwszą opiekę i władze duchowne nie mogły ani szafować temi funduszami ani ich pomnażać bez aprobaty i upoważnienia władz administracyjnych. Zobaczymy niebawem, że w epoce następnej opieka, rozciągnięta za rządów autonomicznych w kraju, przybrała nie tylko zgoła inną formę, lecz ustąpiła całkowicie miejsca innym stosunkom, których początek widzimy w zarządzeniach prawodawczych, wydanych począwszy od r. 1864. Dzisiaj epokę tę uważać już należy za zamkniętą. Co nam nowa przyniesie, przesądzać nie podobna, bo wobec dzisiejszego chaosu w pojęciach i działaniach, nie można przewidzieć, jak się stosunki ukształtują i w jakim kierunku rozwinie się działalność społeczna. Przeżywamy obecnie chwilę przełomową i niepodobna się dziwić, że naród, któremu przez lat 40 wolno było jedynie być milczącym widzem wprowadzanych reform, burzących całkowicie wszelką samodzielną działalność i pracy dla siebie, nie jest na razie przygotowany do trafnego zorientowania się w wyborze środków działania i sposobów prowadzących do osiągnięcia najpomyślniejszych rezultatów.

Nowa epoka musi uwzględnić cały szereg potrzeb, których zaspokojenie jest nieodzownem, we wszelkich kierunkach życia narodu. Podstawy do tego widzimy w reskryptach Najwyższych wydanych w ciągu ubiegłych 16 miesięcy ile, że pierwszym który

1) *Dzien. Praw.* T. VI str. 232—242.

2) *Dz. Pr.* T. VIII str. 320 i T. XVIII str. 71.

wyraźnie zaznaczył konieczność zmian w stosunkach dotychczasowych, był reskrypt datowany 25 (12) grudnia r. 1904. Reskrypt ten zamknął straszne dla kraju naszego czterdziestolecie poprzedzające, i dla tego powiedzieliśmy wyżej, że epokę ową mamy wszelkie prawo poczytać za skończoną. Przed rokiem prawie, bo 17 kwietnia r. 1905, ukazał się znamienity reskrypt Cezarski zwany powszechnie „tolerancyjnym.“ Przyznając ludności swobodę wyznania i sumienia, reskrypt 17 kwietnia położył koniec dotychczasowemu stanowi rzeczy, a odsłonił zarazem braki, które ustąpić muszą miejsca stanowi normalnemu w sferze działalności kościoła katolickiego. Braki te dadzą się poznać najłatwiej przez szczegółowe zbadanie stanu rzeczy wytworzonego przez reformy rozpoczęte w r. 1864, a które dotrwały niewzruszenie aż do 17 kwietnia r. 1905, gdy z wysokości Tronu stosunki religijne i kościelne w Państwie uznane zostały za nielicujące nie tylko z pojęciami, ale i z potrzebami dzisiejszemi.

Przechodząc do reform rozpoczętych w r. 1864, zaczynamy, w porządku chronologicznym, od Ukazu datowanego 30 sierpnia (11 września)¹⁾ „o szkołach początkowych.“

Art. 35 i 54 są niejako zapowiedzią zmian, które wprowadzono następnie do stosunków religijno-kościelnych. Artykuł 35 zastrzega, że „nauczycielem ani nauczycielką w szkołach początkowych nie mogą być osoby należące do zgromadzeń zakonnych tak męzkich, jak i żeńskich lub do kongregacyj,“ zaś art. 54 upoważnia „zebrania szkołą zawiadujące“ do powołania do nauki pacierza i religii „bądź nauczycieli innych przedmiotów, bądź proboszcza miejscowego,“ ale wybór ten zależny jest od decyzji Naczelnika Dyrekcyi Naukowej. Następstwem tych zastrzeżeń było, że duchowni miejscowi odsunięci zostali całkowicie od nauki religii w szkołach początkowych gminnych i wiejskich, a nie zmienił tego stanu rzeczy i Ukaz późniejszy, wydany za panowania Cesarza Aleksandra III-go. Ukaz ten biorący za punkt wyjścia konieczność religijnej opieki nad młodem pokoleniem i poddający szkółki początkowe pod tę opiekę, w skutek odpowiedniej interpretacji, nadanej jego brzmieniu za rządów Feldmarszałka Hurki i Kuratorstwa senatora Apuchtina, nie miał dla szkółek wiejskich Królestwa znaczenia praktycznego, bowiem księża katolicy nie zostali dopuszczeni ani do opiekowania się szkółkami początkowymi po wsiach, ani też do nauczania w nich pacierza i religii.

1) *Dzien. Praw.* Tom 62.

A. Duchowieństwo zakonne.

Zastrzeżone w Ukazie wrześnieowym r. 1864, niedopuszczenie osób zakonnych do nauczania w szkołach, było niewątpliwie w związku z opracowywaną wówczas przez komisję Księcia Czerkaskiego reformą klasztorów. Niebawem też, bo 8 listopada (27 października) wydany został Ukaz „o urządzeniu klasztorów“¹⁾ zaopatrzone nadto w „przepisy dodatkowe.“

Nie leży bynajmniej w zakresie tej pracy, podawanie historii powstania i organizacyi klasztorów w Polsce; nadmieniamy tylko, że bez względu na idący z Zachodu prąd nieprzychylny dla zakonów w ogóle, bez względu na kasowanie klasztorów w różnych Państwach Europy Zachodniej, począwszy od drugiej połowy stulecia XVIII,²⁾ klasztory w Polsce utrzymały się w dużej liczbie i dopiero Ukaz r. 1864 ograniczył ich liczbę bardzo znacznie.

Głównym punktem wyjścia Ukazu, przeprowadzającego reformę klasztorów w kraju, było to, „że zakonnicy nie bacząc na przykazania Ewangelii i pogardzając dobrowolnie złożonemi przed ołtarzem ślubami zakonnemi, pobudzali w r. 1863 do przelewu krwi, poduszczali do morderstw, profanowali mury klasztorne, odbierając w nich świętokradzkie przysięgi na spełnienie zbrodni, a niektórzy wchodzili sami w szeregi buntowników i broczyli swe ręce w krwi ofiar niewinnych,“ następnie Ukaz powołuje się na przykład Europy Zachodniej, gdzie zniesiono klasztory i wzięto w administracyę rządową majątki klasztorne, „któreimi zarządzanie, odrywa duchowieństwo od jego prawdziwego powołania.“³⁾

Reforma ujętą została w 26 artykułach Ukazu i 59 artykułach przepisów dodatkowych, a podstawami zasadniczymi reformy było:

1-o Zupełne zamknięcie klasztorów, w których jest mniej niż 8 zakonników lub zakonnice, oraz tych, które brały jawny udział w powstaniu r. 1863.

2-o Zakonnicy i zakonnice przebywający w klasztorach podlegających zamknięciu, mogą się przenieść do klasztorów pozostałych lub wyjechać za granicę. W obu wypadkach otrzymują

1) *Dzien. Praw.* T. 62 str. 407 i następne.

2) Zakon Jezuitów zniesiony w r. 1773. W Austrii zniesiono klasztory w r. 1781; we Francji w r. 1789; w Hiszpanii 1806 r; w Portugalii w r. 1834; w Szwajcaryi w r. 1843; następnie we Włoszech i Niemczech. (*Encyk. kościelna* T. X. str. 357).

3) *Dzien. Praw.* 62 str. 408; 409.

wsparcia pieniężne tak na pobyt w innym klasztorze, jak na wyjazd i stałe przebywanie za granicą.

3-o Nowicyuszom klasztorów zamkniętych, którzy jeszcze nie złożyli ślubów zakonnych, dozwala się wystąpić z klasztoru i obrać inny tryb życia, albo przenieść się do klasztorów pozostałych, ale wsparcia żadnego nie otrzymują.

4-o Kościoły klasztorne przechodzą pod jurysdykcję Zwierzchności dyecezyjalnej, szkoły początkowe klasztorne pod zarząd Komisji Oświecenia Publicznego, szpitale, domy przytułku i inne zakłady dobroczynne pod zarząd Komisji Spraw Wewnętrznych i Duchownych, wreszcie seminaria kongregacyi księży Misyonarzy w Warszawie, Lublinie, Włocławku i Płocku—pod jurysdykcję Zwierzchności Dyecezyjalnej.

5-o Pozostałe klasztory podzielono na etatowe i nieetatowe. Ostatnie mają być zamykane stopniowo, gdy liczba zakonników lub zakonnice będzie mniejszą niż ośm. Wszystkie klasztory przechodzą pod władzę Zwierzchności Dyecezyjalnej.

6-o Majątek nieruchomy klasztorów tak dobrze zamkniętych, jak i pozostawionych, etatowych i nieetatowych, oraz kapitały własność klasztorną stanowiące, przechodzą na skarb, z tem, że dochody z majątków i kapitałów, po potrąceniu z nich 10% na koszt administracyi, jakkolwiek wpływają do skarbu, mogą być użyte wyłącznie: na utrzymanie klasztorów pozostałych; na pensyę, wsparcia i kosztą podróży zakonnikom i zakonnicom klasztorów zamkniętych; na zapewnienie nabożeństwa w kościołach klasztorów zamkniętych; na dalsze utrzymanie klasztornych zakładów naukowych i dobroczynnych; na podtrzymanie i rozwój oświaty publicznej, w szczególności szkół początkowych, i na zasiłki duchownym katolickim, którzy odznaczyli się szczególnymi zasługami dla dobra kościoła lub Państwa, oraz na polepszenie bytu katolickiego duchowieństwa parafialnego.

Nad właściwem i zgodnem z temi zastrzeżeniami szafowaniem dochodami z funduszków poklasztornych czuwać ma Komisya Umorzenia długu krajowego, która składać winna coroczne rapporty Radzie Administracyjnej.

Ukaz noszący datę 27 października (8 listopada) r. 1864 ogłoszony został 19 (31) grudnia tegoż roku, a zarazem ogłoszone zostały „przepisy dodatkowe o klasztorach Rzymsko-Katolickich w Królestwie Polskim.“

Przepisy te zawierają wskazówki szczegółowe co do inwentarowania majątku klasztornego, co do formy zamknięcia części klasztorów, rozlokowania zakonników i zakonnice w innych klaszto-

rach, wysłania za granicę tych, co tego pragną i wydawania zasiłków na podróż za granicę. Udzielono także szczegółowych wskazówek, co do urzędzenia kościołów klasztornych i zakładów istniejących przy klasztorach, a wreszcie, jak należy obliczać liczbę zakonników i zakonnice wskazanych i niewskazanych w rubrykach i jakie przyczyny mają służyć za podstawę do zupełnego zamknięcia klasztoru. Do rzędu tych przyczyn należą: poddawianie do powstania, odbieranie przysięg za udział w powstaniu, udzielanie rozgrzeszenia za zabójstwa w czasie powstania, zbieranie składek na powstanie, przechowywanie broni i amunicji i powstańców. Nadto zamykano klasztor, z którego bodaj jeden zakonnik poszedł do szeregów powstańczych, chociażby bez wiadomości przełożonego i jeśli udowodnionem będzie, że przełożony wiedzący o udaniu się zakonnika do powstania, nie zaraportował o tem władzy właściwej.

Artykuły 8 i 9 „przepisów dodatkowych“ orzekają, że w całym Królestwie ma być 25 męzkich i 10 żeńskich klasztorów etatowych o ogólnej liczbie 360 zakonników i 140 zakonnice, mianowicie: W klasztorze Częstochowskim 24 paulinów, a w 24 pozostałych klasztorach po 14 zakonników, zaś w klasztorach żeńskich po 14 zakonnice w każdym. Nadto za nieetatowe uznano 20 klasztorów męzkich i 7 żeńskich.

Przez zastosowanie reformy klasztornej na podstawach powyższych, za bezpośredni lub pośredni udział w powstaniu zamknięto 39 klasztorów męzkich i zwinięto klasztorów męzkich 71 i żeńskich 4. Ogółem 110 klasztorów męzkich i 4 żeńskie.

W pozostałej, a wskazanej wyżej liczbie klasztorów, było z końcem r. 1864 w klasztorach etatowych męzkich 724 zakonników

„ nieetatowych „	338	„
w klasztorach etatowych żeńskich	196	zakonnice
„ nieetatowych „	137	„

Ogółem więc pozostało jeszcze 45 klasztorów męzkich o 1072 zakonnikach i 17 klasztorów żeńskich o 333 zakonnicach. Utrzymanie tych klasztorów podług zamierzeń budżetowych na r. 1866 kosztowało na ogół 158,740 rub.¹⁾

¹⁾ Preliminarz budżetu Królestwa na r. 1866 oraz Rys historyczny budżetów Królestwa. „Zbiór Przepisów Administr.“ T. V. Te 158,740 rb. przeznaczone były, jak następuje: Klasztor Paulinów w Częstochowie 3000 r. 24 klasztorzy męskie po 1750 r. razem 24000 r. 10 klasztorów żeńskich po 1750 r. = 17500 r. na nabożeństwa w Kościołach po zwiniętych klasztorach 3320 r. na 8 wizytorów po r. 400 = 3200 r.; 144 zakonnikom pozostawionym w charakterze wika-

Obecnie, a raczej w roku minionym, jak to wykazuje tablica № VII, w Królestwie Polskiem istnieje klasztorów męzkich 5 i żeńskich 8, a na utrzymanie klasztorów i inne wydatki skarb przeznacza rocznie 41,435 rubli.

Wydatki, jakie skarb przejął na siebie wślad za reformą klasztorów, pokrywane były z dochodów pobieranych przez klasztorry od kapitałów ulokowanych w Banku Polskim lub zahypotekowanych na dobrach prywatnych, wreszcie z majątków ziemskich stanowiących własność klasztorną. Zarówno kapitały, jak i majątek nieruchomy klasztorów (domy i dobra ziemskie), wzięto na skarb z zastrzeżeniem, że dochody z tego źródła mają być użyte wyłącznie na potrzeby kościoła i duchowieństwa katolickiego w Królestwie, tak zakonnego, jak i świeckiego.

O wysokości kapitałów i szacunku majątków klasztornych wziętych na skarb, dowiadujemy się ze „sprawozdania z wykonania budżetu na r. 1866“ - sprawozdania ¹⁾ sporządzonego przez Zarząd Finansowy Królestwa, który zastąpił zniesioną Komisję Rządową Przychodów i Skarbu.

Podług tego sprawozdania (str. 61) wszystkich klasztorów było w r. 1864 w Królestwie 173. Przy spisywaniu inwentarzy majątku klasztornego sporządzono w r. 1865 -- 181 protokółów, które wskazują, że majątek klasztorów składał się:

a) ze 162 domów, które wraz z placami położonemi w miastach, przynosiły klasztorom dochodu rocznego . . . 57075 r. 12 k.

b) z majątków ziemskich, obszaru ogólnego 28945 mórg, które przynosiły rocznie 58040 r. 35 k.

c) Procenty od kapitałów ulokowanych w Banku Polskim, na hypotekach i od listów likwidacyjnych, ulokowanych w Kasie Głównej Królestwa 50400 r. 87 k. Dochód roczny klasztorów stanowił ogółem: — 165516 r. 34 k. czyli, że dochody te przewyższały przewidziany w budżecie koszt

ryuszów w kościołach po klasztorach zwiniętych po r. 150 każdy razem 21,600 r. 850 zakonnikom w klasztorach nieetatowych po r. 40 każdemu 34,000 r.; dodatkowo 26 klasztorom nieetatowym męzkim po r. 1000 razem 26,000 r.; 40 zakonnikom, którzy wyjechali zagranicę, po r. 150 razem 6000 rub. i 6 klasztorom nieetatowym żeńskim na nabożeństwa w kościołach klasztornych 2120 r. Ogółem, jak wyżej: 158,740 r.

¹⁾ Otczot Finansowego Uprawlenja w Carstwie Polskom za 1866. (w Bibliotece Ordynacyi Hr. Krasińskich).

utrzymania duchowieństwa zakonnego (158740 r.) o 6,776 rub. rocznie. Wszakże przewyżka ta była znacznie większą, a to dla tego, że w „Sprawozdaniu Zarządu Finansowego“ nie jest uwzględniony dochód z lasów klasztornych, które przekazane zostały zarządowi leśnictwa, ale których powierzchni, ani szacunku nie wykazano w Sprawozdaniu, a nadto kapitały sporne dochodzone w drodze sądowej, a stanowiące 315,682 rub. 31 k. oraz kapitały w sumie 133,265 rub., które skarb pożyczył od klasztorów w r. 1831.

Ogółem po skapitalizowaniu majątku klasztornego zabranego na skarb, a to w stosunku do dochodu jaki przynosił, Zarząd Finansowy oblicza, że wartość tego majątku równała się sumie 3,329,851 r. 5 k., ale bez wartości lasów, których oszacowanie na pieniądze nie było jeszcze w r. 1866 dokonane.

Losy dalsze klasztornego majątku nieruchomego są znane. Przypominamy więc tylko, że część gruntów, mianowicie prawie około 10,000 morgów, nadano włościanom bezrolnym, a ten sam los spotkał folwarki Niedzwiada i Klewków, które miały obszaru 600 morgów, a należały do Kongregacji księży Emerytów. Reszta gruntów i lasy zostały sprzedane na rzecz skarbu.

W Warszawie 16 domów stanowiących własność klasztorów zabrano na skarb, a następnie zarządzono ¹⁾ sprzedaż ich w ręce prywatne. W r. 1866 dokonano sprzedaży tylko 6 domów (№ hypoteczne: 386, 1318, 1806, 1259, 233 i 2569) i osiągnięto ogółem 219,263 r. co przewyższało szacunek licytacyjny o 52,157 rub. Kiedy i za jaką sumę sprzedano dziesięć domów pozostałych, nie zdołaliśmy odnaleźć w materyałach archiwalnych.

Dla skończenia z klasztorami, wymienimy jeszcze następujące zarządzenia prawodawcze.

8 (20) stycznia r. 1865 ogłoszony został Ukaz Najwyższy datowany 22 listopada (4 grudnia) r. 1864 ¹⁾ dotyczący „utrzymania i zarządu klasztorami Rzymsko-Katolickimi w Królestwie Polskiem.“ Dla porównania z tem, co jest obecnie (Tablica № VII), a tem, co przez Ukaz powyższy było ustalone w r. 1866, wymieniamy, że do rzędu klasztorów etatowych czyli takich, w których jest 14 zakonników lub zakonnice, z wyjątkiem klasztoru księży Paulinów w Częstochowie, gdzie etat ustala 24 zakonników, zaliczono:

¹⁾ Komitet Urządzający 20 stycznia (10 lutego r. 1866).

²⁾ Dziennik Praw. T. 63 str. 15 i następne.

a) *Klasztory męskie:*

- Zakonu księży Paulinów w Częstochowie *jeden* klasztor.
 „ „ Reformatów *siedm* klasztorów: w Kaliszu, Włocławku, Stopnicy, Pińczowie, Lutomiersku, Pilicy i w Jędrzejowie.
 „ „ Bernardynów *pięć* klasztorów: w Kole, Kazimierzu, Warcie, Widawie, i we wsi Wielko-Wola (pow. Opoczyński).
 „ „ Augustyanów *jeden* klasztor w Wieluniu.
 „ „ Dominikanów *cztery* klasztory: w Lublinie, Klimontowie, w Gidlach i w Kole Wysokim (pow. Radomski).
 „ „ Franciszkanów *jeden* klasztor w Kaliszu.
 „ „ Kamedułów *jeden* klasztor w Bielanach (pod Warszawą).
 „ „ Kapucynów *trzy* klasztory: w Łomży, Nowem Mieście i w Zakroczymiu.
 „ „ Karmelitów trzewickowych *jeden* klasztor w Oborach (pow. Lipnowski).
 „ „ Maryanów *jeden* klasztor w Maryampolu.

b) *Klasztory żeńskie:*

- Zakonu Benedyktynek *dwa* klasztory: w Łomży i Sandomierzu.
 „ Bernardynek *trzy* klasztory w Wieluniu.
 „ Dominikanek *jeden* klasztor w Piotrkowie.
 „ Franciszkanek *jeden* klasztor w Chęcinach.
 „ Norbertanek *jeden* klasztor w Imbramowicach.
 „ Sakramentek *jeden* klasztor w Warszawie.
 „ Wizytek *jeden* klasztor w Warszawie.

Wszystkie klasztory etatowe i nieetatowe poddane zostały władzy Zwierzchności Dyecezyjalnej. Przyjmowanie nowicyuszów w klasztorach nieetatowych zostało wzbronione i klasztory te ulegały zwinięciu w miarę, jak liczba osób zakonnych zmniejszała się, z biegiem czasu, do siedmiu. Pozostałe osoby zakonne przenoszono do innych klasztorów. Dodamy jeszcze, że nowicyusze mogli być przyjmowani do klasztorów etatowych jedynie za zgodą Gubernatora i Zwierzchności Dyecezyjalnej.

Wyznaczono w każdej dyecezyi specjalnych wizytatorów klasztornych, których obowiązkiem było przestrzeganie ścisłego wykonywania przepisów tego Ukazu: o nowicyacie, o nieprzenoszeniu osób zakonnych z klasztorów etatowych do nieetatowych i o za-

pełnieniu miejsc w klasztorach etatowych. Wizytator jest najbliższym pośrednikiem pomiędzy Zwierzchnością Dyecezyalną a Zakonnikami i bierze udział w posiedzeniach Konsystorza z prawem głosu. Klasztory zwolniono od obowiązku składania Izbie Obrachunkowej rachunku z dochodów, a księgi klasztorne sprawdzane były i rewidowane przez wizytatorów. Art. 38 zastrzega nadto, że za niezapisanie do ksiąg wszystkich dochodów lub niewłaściwe ich użycie, prokurator komunikuje o tem Zwierzchności Dyecezyalnej i Wizytatorowi. Kapituły klasztorne zostały zniesione oraz godności Definitorów, Kustoszów i t. p.

Artyk. 39—62 Ukazu określają szczegółowo stosunek władz cywilnych do klasztorów i odwrotnie, a treść tych artykułów przekonywa, że władzom cywilnym nadano rozległe bardzo prawa w sferze dozoru nad klasztorami. Obok innych zarządzeń figuruje prawo nakładania kar pieniężnych na klasztory nie wykonywujące ściśle przepisów. Kary w wysokości od 3 do 300 rb. mógł nakładać gubernator, a Komisya Rządowa Spraw Wewnętrznych i Duchownych władną była kary te podwyższać. Fundusze z takich kar powstałe, szły na zwiększenie funduszów szkół elementarnych. Przewidzianą jest także i odpowiedzialność kryminalna osób zakonnych „za ważniejsze przestępstwa i występki pojedynczo lub wspólnie popełnione,“ a w razie „popełnienia ważniejszego przestępstwa policyjnego“ wolno było władzom cywilnym wchodzić do klasztoru i dokonywać rewizyi z wiedzą przełożonego lub przełożonej.

Zażalenia na niewłaściwe postępowanie władz cywilnych względem klasztorów mogły być zanoszone do Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych, jako instytucji „mającej zwierzchni nadzór cywilny nad klasztorami“—nadzór wykonywany za pośrednictwem gubernatorów i podwładnych im urzędników cywilnych i policyjnych.

Ukaz streszczony powyżej stanowi ostatnie ogniwo w szeregu zarządzeń wydanych w sferze urzędzenia, zaopatrzenia klasztorów i dozoru nad nimi. Zarządzenia późniejsze dotyczą już tylko zasobów klasztornych. Pierwszem z takich zarządzeń jest uchwała Komitetu Urządającego, zapadła pod datą 1 (13) grudnia roku 1865 ¹⁾. Uchwałę tę wywołała okoliczność, że reforma klasztorna i zwinięcie znacznej ich liczby, spowodowało przepelnienie klasztorów etatowych i konieczność utrzymania na czas pe-

¹⁾ Dziennik Praw T. 64, str. 403.

wien klasztorów nieetatowych, o czym na razie nie myślano. Fundusze przeznaczone pierwotkowo dla klasztorów etatowych, okazały się w praktyce zbyt szczupłe, a na utrzymanie klasztorów nieetatowych nic nie przeznaczono. Uwzględniając taki stan rzeczy, Komitet Urządzący przeznaczył na każdy klasztor nieetatowy rb. 1000 tytułem specjalnego zasiłku, że zaś klasztorów tych, jak o tem mówiliśmy wyżej, pozostało 26, przeto wpisano do budżetu na r. 1866 sumę 26.000 rb., którą kazano zaczerpnąć z majątku klasztorowego, zabranego na skarb. Drugim zarządzeniem jest uchwała Komitetu Urządzącego z d. 7 (29) marca r. 1866 ¹⁾, orzekająca, że sumy i kapitały poprzednio zaofiarowane na utrzymanie i odnowienie gmachów klasztorowych, jeśli gmachy te zostały w zawiadywaniu Komisji Spraw Wewnętrznych i Duchownych i na cel inny nie zostały obrócone, nie mogą przejść pod zawiadywanie Skarbu.

W zakończeniu zaznaczymy jeszcze reskrypt wydany przez Namiestnika Królestwa 4 (16) grudnia r. 1864 ²⁾, dotyczący zniesienia Stowarzyszenia Felicjanek czyli Sióstr Św. Feliksa. „Istniejące bez zatwierdzenia prawnego Stowarzyszenie Felicjanek, czyli Sióstr Św. Feliksa, znosi się bezzwłocznie.“

Tak brzmi ten lakoniczny reskrypt, a za motyw do tego kategorycznego zarządzenia posłużyły premisy następujące:

że stowarzyszenie to nie było nigdy przez rząd zatwierdzone;
że przed 9 (21) lipca r. 1859 nie przedstawiło ustawy do zatwierdzenia;

że wbrew art. 56 Ukazu 18 lutego (2 marca) r. 1842 i 28 sierpnia r. 1851, nie wykazało stałych środków utrzymania;

że wbrew Ukazom 15 (27) maja r. 1841, 3 (15) lutego i 8 (20) listopada r. 1858 istnieje nielegalnie; wreszcie,

że nie jest obce udziału w intrygach politycznych.

Bliższych szczegółów, uzasadniających zarzuty wyżej przytoczone, odnaleźć nie zdołaliśmy.

Wszystkie przepisy, któreśmy podali wyżej, skodyfikowano z biegiem czasu i zawarto w T. XI części I-ej Zbioru Praw Cesarstwa ³⁾ w artykułach od 182 do 237 włącznie. Obowiązywały one niemal do chwili ostatniej, ale Ukaz tolerancyjny, wydany 17 kwietnia roku 1905, nie mógł pominąć ograniczeń w nich zawartych

¹⁾ Dziennik Praw T. 64, str. 449.

²⁾ Dziennik Praw T. 63, str. 13.

³⁾ „Svod Zakonow T. XI czast' I,“ wyd. r. 1896.

i wprowadził pewne zmiany do zarządzeń wydanych w epoce poprzedniej a dotyczących klasztorów.

Oto ukazała się świeżo Najwyżej zatwierdzona 26 grudnia r. 1905 (8 stycznia r. 1906) Uchwała Rady Państwa ¹⁾, która uchyla całkowicie art. 187 T. XI cz. I Zbioru Praw i uwagę do tego artykułu, wskazującego warunki obowiązkowego zamykania klasztorów katolickich w Królestwie Polskiem.

Treść tego artykułu jest następująca:

„Skoro w którymkolwiek klasztorze *nieetatowym* liczba osób zakonnych zmniejszy się do siedmiu, klasztor ten ulega zwinięciu, a osoby zakonne przenoszą się w granicach Królestwa Polskiego do innych klasztorów tego samego zakonu. Przy wyborze w tym celu klasztoru uwzględnia się starannie ich położenie, dogodność umieszczenia osób przybywających, oraz środki ku przyzwotemu ich utrzymaniu. Gdyby dla jakichkolwiek przyczyn okazało się rzeczą niemożliwą przeniesienie osób zakonnych z klasztorów znoznaczonych lub zwijanych do innych klasztorów tego samego zakonu, to dozwala się przenieść te osoby do klasztorów innych zakonów.

Uwaga. Ministrowi Spraw Wewnętrznych za porozumieniem się z Warszawskim Generał-Gubernatorem dozwala się zamykać *etatowe* klasztory Rzymsko-Katolickie i w tych wypadkach, gdy w klasztorze pozostanie mniej niż ośm osób zakonnych, lub też gdy okaże się nieodzownem zająć gmachy klasztorne na inne instytucje użyteczności publicznej, z zachowaniem przytem przepisów w tych sprawach obowiązujących.“

Prawa te, wydne w r. 1864, 7 czerwca r. 1870 (uchwała Komitetu do Spraw Królestwa Polskiego) i 11 stycznia r. 1874 (uchwała Rady Państwa) a oparte na art. 243 Ustawy o ogólnem urządzeniu Zarządu Gubernialnego i art. 2 Urządzenia Zarządu Gubernialnego w Królestwie Polskiem, zostały zniesione całkowicie przez zacytowane wyżej prawo Zatwierdzone Najwyżej 26 grudnia r. 1905 (8 stycznia r. 1906). Jest to pierwszy wyłom w przepisach obowiązujących przez minione lat 40. Nie wchodzimy w roztrząsanie tego, jaki skutek pociągnie za sobą prawo powyższe i jaki wywrze wpływ na dzisiejsze warunki egzystencji i liczby istniejących obecnie klasztorów w Królestwie Polskiem. Horoskopy co do przyszłości przekraczają najzupełniej zakres naszej pracy. Wracając do głównego jej celu, dania czytelnikom możliwie dokładnie zebranych materyałów, zaznaczymy, że gdy w r. 1866 skarb pań-

¹⁾ „Prawit. Wiestnik“ № 42, r. 1906.

stwa przeznaczają na klasztory 158,000 rb., to obecnie wydatkuje (Tablica VII) 41,435 rb., co w stosunku do dochodów, jakie z majątku klasztornego przeszły na rzecz skarbu (165,516 rb.), stanowi zaledwie część czwartą tych dochodów, zaś w stosunku do szacunku majątku klasztornego, zabranego w r. 1864 na skarb (3,329,851 rb. bez wartości lasów), stanowi mniej niż 1½%. Przechodzimy teraz do duchowieństwa świeckiego.

B. Duchowieństwo świeckie.

Pierwszem zarządzeniem, wydanem przed 40 laty w sprawie duchowieństwa świeckiego w Królestwie Polskiem był Ukaz Najwyższy, noszący datę 14 (26) grudnia r. 1865, a ogłoszony 8 (20) lutego tegoż roku ¹⁾. Ukaz ten powołując się na zapowiedź, daną w Ukazie 27 października (8 listopada) r. 1864, wychodzi z zasady, że:

„duchowieństwo to (świeckie) pobierając środki utrzymania z różnorodnych źródeł, po części z majątku nieruchomego i kapitałów, po części z dochodów niestałych a po części z funduszków skarbowych, nie było dostatecznie zabezpieczone a znaczniejsza liczba proboszczów cierpiała największy niedostatek i nędzę.“

Rozwijając w dalszym ciągu myśl powyższą i powołując się na streszczone na początku tej pracy reskrypt cesarza Aleksandra I, wydany 6 (18) marca r. 1817, Ukaz r. 1865 zatwierdza wniosek Komitetu Urządzącego, rozważone w Komitecie do Spraw Królestwa Polskiego, a dotyczące zabezpieczenia bytu duchowieństwa świeckiego i określa na przyszłość etat stały, który ma być pokrywany corocznie z funduszków skarbu.

Jest więc dołączony do Ukazu etat duchowieństwa, liczba dyecezyj, personel kapituł dyecezyalnych, podział parafij na dwie klasy, liczba dekanatów i liczba wikaryuszów, wreszcie liczba parafij etatowych, to znaczy I i II-ej klasy oraz tych, których do żadnej z tych klas nie zaliczono i obsadzono administratorami. Wszystkich tych szczegółów przytaczać tu nie potrzebujemy, gdyż zawarliśmy je w tablicach № II, III i VI, że zaś dane tych tablic, obejmują rok 1905 i różnią się nieco od dawniejszych, przeto różnice te wyświetlimy w dalszym ciągu tej pracy.

W dalszych artykułach Ukaz r. 1864 zastrzega, że żadna z osób duchownych nie może zajmować dwóch lub kilku urzędów

¹⁾ Dziennik Praw T. 63, str. 369 i nast.

z wyjątkiem wypadków, gdy nastąpi w tym kierunku zezwolenie Monarchy; że kapituły kollegiat: Łowickiej, Pułtuskiej, Zamośćskiej, Kaliskiej i Opatowskiej utrzymują się nadal, ale, że członkowie ich nie pobierają żadnego wynagrodzenia etatowego, „gdyż nie spełniają żadnych stałych w zarządzie dyecezyi obowiązków;“ że wybór osób duchownych na proboszczów i administratorów parafij dokonywa się przez Zwierzchność Dyecezyalną, lecz musi być zatwierdzony przez Komisję Rządową Spraw Wewnętrznych i Duchownych i że liczbę wikaryuszów oznacza i zatwierdza Namiestnik na podstawie porozumienia Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych ze Zwierzchnością dyecezyalną.

Co się tyczy majątku duchowieństwa świeckiego, to art. 24 Ukazu, datowanego 14 (26) grudnia r. 1865, wyraża się w te słowa:

„Po zapewnieniu duchowieństwu świeckiemu Rzymsko-Katolickiemu stałego utrzymania etatowego według słuszności wyznaczonego, wszelki majątek nieruchomy i kapitały, należące do tegoż duchowieństwa i do instytucyj duchownych, jako to: probostw, kapituł i seminaryów, konsystorzów i t. p. przechodzą w zupełne zawiadywanie i rozporządzenie skarbu na zasadzie oddzielnych przepisów dodatkowych, do Ukazu niniejszego dołączonych.“

Dochody z tego majątku (art. 25) przeznaczono na pokrycie wydatków utrzymania duchowieństwa świeckiego i instytucyj duchownych. Pobór dziesięcin dla duchowieństwa został wzbroniony (art. 27), ale opłaty za sporządzanie aktów stanu cywilnego oddano na rzecz duchownych, zaś opłaty za posługi religijne (jura stolae) uznano za należące do podziału pomiędzy służbą kościelną a dozorem kościelnym na potrzeby kościoła.

Co się zaś tyczy konsystorzów i seminaryów katolickich, to etaty ich miały być dopiero opracowane i przedstawione do zatwierdzenia, a zanim to nastąpi, w art. 35 i 36, zapewniono wypłatę ze skarbu takich samych funduszów, jakie dotąd były na ten cel przeznaczane.

W końcu Ukaz w art. 37 przewiduje, że wydatki, zawarte w etacie mogą przewyższyć dochód z majątków i kapitałów duchowieństwa świeckiego. Gdyby istotnie miało to miejsce, nadwyżka wydatków pokrytą być winna z funduszów suppressyjnych i innych, pochodzących z dawnych czasów, a ostatecznie z ogólnych funduszów skarbu Królestwa.

Etat dołączony do Ukazu r. 1865 przewidywał, że wydatki ogólne na utrzymanie duchowieństwa katolickiego wymagać będą corocznie sumy 790,500 rb.

W dalszym ciągu porównamy to z etatem dzisiejszym. Tu zanotujemy, że przepisy dodatkowe obejmują wskazówki co do zinwentarzowania majątku nieruchomego i kapitałów duchowieństwa świeckiego i co do sposobu zabrania tego majątku na skarb. W przepisach tych mieszczą się wskazówki, że Komisye Rządowe Przychodów i Skarbu i Spraw Wewnętrznych i Duchownych, mają przedsięwziąć środki ku temu, żeby kapitały duchowieństwa, umieszczone u osób prywatnych, niezwłocznie przeszły na skarb, a Bankowi Polskiemu zalecono, żeby powierzone mu kapitały duchowieństwa świeckiego przepisał całkowicie na rzecz skarbu Królestwa.

Streszczone wyżej podstawy główne urządzenia duchowieństwa katolickiego wprowadzono w wykonanie z dniem 1 stycznia r. 1866, a w ciągu tegoż roku zakrzętnięto się około zabrania na skarb majątku tego duchowieństwa.

Sprawozdanie Zarządu Finansowego za r. 1866 ¹⁾, daje wskazówki co do szacunku ogólnego majątku duchowieństwa świeckiego i dochodów, jakie przynosił. Opisy i inwentarze majątku zostały dokonane w r. 1866, przy czem znaleziono, że znaczna część folwarków ziemskich puszczone była w dzierżawę osobom prywatnym lub oddana w administracyę poręczającą. Tam, gdzie kontrakty lub umowy były legalne, pozostawiono nadal dzierżawców i administratorów dawniejszych, zaś folwarki, zarządzane osobiście przez osoby duchowne, puszczone w dzierżawę na trzy lata z prawem zerwania kontraktu w każdym roku. Obszar ogólny majątków ziemskich równał się „w przybliżeniu,” jak się wyraża Zarząd Finansowy, 173,146 morgom, z których folwarki drobne, nie mające więcej nad 92 morgi, oddano włościanom bezrolnym.

Co zaś do dochodów, jakie przynosił majątek duchowieństwa świeckiego, to Zarząd Finansowy ujął go w cyfry następujące:

a) z dzierżawy majątków ziemskich	270,708 rb. 32 k.
b) z dzierżawy domów i placów	49,140 „ 57 „
c) z kapitałów zahypotekowanych oraz ulokowanych w Banku Polskim i Kasie Głównej Królestwa	67,445 „ 57 „
Ogółem	387,294 rb. 47 k.

¹⁾ „Oczet Finansowaho Uprawlenija w Carstwie Polskom za 1866 god.“ (Biblioteka ordynacyi hr. Krasińskich).

Dwie pierwsze pozycje skapitalizowane w stosunku 5% reprezentują kapitał 6,396,978 rb., który należy powiększyć o całą sumę kapitałów, ulokowanych na hypotekach, w Banku Polskim i w Kasie Głównej, czyli o 1,528,423 rb. 17 k. W ten sposób szacunek ogólny majątku duchowieństwa świeckiego, który to majątek zabrano na skarb, reprezentuje sumę ogólną 7,925,401 rb. 17 k. niezależnie od kapitałów spornych, dochodzonych w drodze procesu sądowego w sumie ogólnej 517,514 rb. 7½ k., oraz lasów, które oddano pod zarząd władz skarbowych, ale których szacunek nie był ustalony w r. 1866.

Dalsze losy majątku po-duchownego znane są powszechnie. Majątkiem nieruchomym czyli folwarkami zarządzały pierwsiastkowo zorganizowane w r. 1869 Izby Skarbowe, a następnie Zarządy Dóbr i lasów rządowych. Następnie na mocy specjalnych przepisów, wydanych w r. 1871, rozprzedano je na warunkach ulgowych osobom pochodzenia rosyjskiego, zaś majątności drobne oddano na place dla szkółek wiejskich i włościanom bezrolnym.

Zarządzenia te wszakże poprzedzone były przez kilka innych, które nie dotyczyły już majątku duchowieństwa świeckiego, lecz organizacyi i atrybucyj. Do rzędu ostatnich zaliczyć należy zastrzeżone dla duchowieństwa świeckiego prawo wykładu religii w gimnazyach i progimnazyach Królestwa Polskiego. Art. 21 ustawy, zatwierdzonej 5 (17) stycznia 1866, orzeka, że do wykładu religii w średnich zakładach naukowych powołują się osoby duchowne świeckie, a nominuje je Dyrektor Główny Komisji Oświecenia po porozumieniu się z Dyrektorem Głównym Komisji Spraw Wewnętrznych i Duchownych. Rok 1866 nie przyniósł nowych zarządzeń prawodawczych, dotyczących duchowieństwa świeckiego. Natomiast r. 1867 obfituje w nowe zarządzenia, które wprowadziły nowe radykalne zmiany w stosunkach dotychczasowych. Oto przez Ukaz wydany 19 Maja r. 1867, a ogłoszony 8 (20)¹⁾ lipca tegoż roku, na przedstawienie Namiestnika zniesiono dyecezyę Podlaską wraz z kapitułą, konsystorzem i Seminarjum. Biskup Szymański został usunięty od obowiązków zwierzchnika dyecezyi, a należące do niej kościoły przyłączono do Dyecezyi Lubelskiej. Przez Ukaz datowany 12 (24) lipca r. 1867,²⁾ ogłoszono o zerwaniu stosunków dyplomatycznych pomiędzy Dworem Cesarskim a Rządem Papieskim i zalecono, żeby wszelkie czynności dotyczące komunikowa-

1) *Dzien. Praw*, T. 67, str. 85.

2) " " T. 67, str. 208.

nia się z Papieżem, skoncentrowane zostały w Kolegium Duchownem Rzymsko-Katolickiem w Petersburgu, wobec czego wszyscy zwierzchnicy duchowni Cesarstwa i Królestwa, sprawy przechodzące zakres ich władzy duchownej przedstawiać mieli do kolegium. Kolegium to po zdecydowaniu, że sprawa przedstawiona nie może być przez nie rozstrzygnięta, przesyła ją do decyzji papiejskiej „najdogodniejszą do tego drogą.“ Atoli nawet taki pośredni stosunek duchowieństwa Katolickiego do Stolicy Apostolskiej uznano jeszcze za niedostateczny, bowiem art. 3 Ukazu zaleca że „każda decyzja Papieża, wszelkie bulle, odezwy, nauki i w ogóle akty i pisma pod każdą nazwą“ muszą być, przed ogłoszeniem ich lub rozpowszechnieniem, przedstawione w oryginale Ministrowi Spraw Wewnętrznych, który po przekonaniu się że „niezawierają w sobie nic przeciwnego postanowieniom państwowym i świętym prawom i prerogatywom Najwyższej Władzy Samowładnej, nadaje sprawie właściwy bieg wykonawczy.“ Taką samą procedurę zastrzeżono (art. 4) przy obsadzaniu katedr Arcybiskupich i Biskupich i nominowaniu Biskupów Suffraganów; a wszelkim bullom, naukom, odezwo Papieża, rozpowszechnionym bez zachowania przepisów powyższych, cofnięto moc obowiązującą (art. 5), zaś osoby, któreby się nie stosowały do wymagań i przepisów przez Ukaz r. 1867 nakazanych, pociągano do kar w drodze administracyjnej lub sądowej. W dalszym ciągu zarządzeń prawodawczych zniesiono Warszawską Rzymsko-Katolicką Akademię Duchowną na skutek Najwyższego rozkazu, o czym 15 (27) lipca r. 1867 ¹⁾ Zarządzający sprawami obcych wyznań w Królestwie Polskiem zawiadomił Biskupów. Wychowawcy tej Akademii zostali przeniesieni do Akademii Duchownej w Petersburgu i odtąd w budżecie państwa figuruje rocznie suma 6500 r., przeznaczona na kształcących się w Akademii Petersburskiej wychowawców z Królestwa Polskiego. Zaznaczamy jeszcze że w r. 1871, przez Ukaz datowany 10 (22) lipca, zwiniono istniejący w Warszawie Zarząd Obcych Wyznań w Królestwie Polskiem.

Na tem zakończymy rzecz naszą, dotyczącą zarządzeń prawodawczych, wydanych w sferze stosunków duchowieństwa świeckiego, a nie mamy już miejsca na przytaczanie całego szeregu zarządzeń administracyjnych, krepujących działalność duchowieństwa i wpływ jego na ludność kraju. Przywrócenie z biegiem

¹⁾ „Sbornik Cyrkularow po Uprawlenju Duchownymi dielami“ (część II paragr. 96).

czasu stosunków dyplomatycznych, ze Stolicą Apostolską i obsadzenie w kraju Arcybiskupstwa Warszawskiego i biskupstw diecezjalnych, było następstwem przewlekłych układów, prowadzonych za panowania cesarza Aleksandra III-ego i czyniło w pewnej mierze zadość potrzebom religijnym ludności, ale warunków pracy duchowieństwa nie zmieniło w sposób wyraźnie różniący się od poprzedniego. Budowa lub odnawianie i naprawa kościołów zależała od pozwoleń władz administracyjnych, zamykanie istniejących było na porządku dziennym. Wszelkie uroczyste przejawy kultu religijnego były po dawnemu wzbronione, swoboda ruchów osób duchownych była skrępowana szczególnymi przepisami pasportowymi, a duchowni byli stale pilnie dozorowani przez odpowiednie organy władzy. Do opieki nad szkołkami początkowymi, ani do wykładu w nich religii faktycznie dopuszczeni nie zostali, a rozmaite kary, wymierzane w drodze administracyjnej za rzekome przewinienia, były zjawiskiem codziennym, nekającym sługi kościoła.

Dopiero Ukaz „tolerancyjnym“ zwany, a wydany 17/30 kwietnia r. 1905, zmienił te warunki.

Art. 13 Ukazu upoważnia do budowy, odnowienia i reparacji kościołów i domów modlitwy wszystkich wyznań chrześcijańskich, a więc i katolickiego, i zastrzega, że odtąd potrzebną jest tylko: zgoda zwierzchności duchownej, posiadanie odpowiedniego funduszu i przestrzeganie przepisów ustawy budowlanej. Wyjątki od tego przepisu, gdyby były gdziekolwiek potrzebne, mogą być wydane tylko w drodze prawodawczej. W ten sposób prawodawca kładzie kres samowoli administracyjnej, która tylokrotnie, wbrew istotnej potrzebie ludności, tamowała wnoszenie nowych świątyń lub utrudniała odnowienie istniejących.

Art. 14 rozstrzyga sprawę nauki religji w zakładach naukowych. Niema tu żadnych ograniczeń, bowiem użyto określenia, że „we wszelkiego rodzaju zakładach naukowych“ wykład religji prowadzi się w języku ojczystym uczniów i przez duchownych wyznania właściwego i tylko w braku tychże może być powierzony nauczycielom świeckim.

I tu więc niema niedomówień i władze lokalne nie będą mogły usuwać osób duchownych od szkół, ile że osób tych nigdzie w kraju nie zbraknie.

Co zaś do zmian, dotyczących duchowieństwa świeckiego, to przepisy, wydane z mocy tego Ukazu i zatwierdzone przez Monarchę 26 grudnia r. 1905 (8 stycznia r. 1906) ¹⁾ ujęły w szereg

¹⁾ „Prawit. Wiestnik“ № 42 r. 1906.

artykułów sprawę mianowania osób duchownych, wymierzania na nich kar i większej niż dotąd swobody ruchów. Wszakże bez względu na duch liberalizmu tchnący z Ukazu 17 kwietnia r. 1905 co do swobody sumienia i wyznania, nie uznano za możliwe zwolnić z pod kontroli rządowej sprawy obsadzania posad duchownych. Proboszczów, administratorów i wikaryuszów mianuje Zwierzchność Dyecezyi, ale tylko za zgodą generał-gubernatora warszawskiego. To samo ma miejsce, gdy chodzi o mianowanie regensów, inspektorów i profesorów seminarjum oraz regensów i sekretarzy konsystorzów. Dziekanów mianuje Zwierzchność Dyecezyalna, o ile nominat zajmował jedną z posad wyżej wskazanych. W przeciwnym razie musi być wyjednana zgoda władz administracyjnych. Pozwolono także na obsadzanie różnych urzędów duchownych poddanymi zagranicznymi, ale tylko za pozwoleniem generał-gubernatora. Wreszcie, gdyby działalność którego z duchownych uznana jest za szkodliwą, to minister Spraw Wewnętrznych zawiadamia o tem Zwierzchność Dyecezyalną dla zastosowania środków odpowiednich ku ukróceniu tej szkodliwej działalności. Gdyby zaś użycie tych środków nie nastąpiło, lub gdyby środki zastosowane uznane były za niewystarczające, wówczas minister Spraw Wewnętrznych zawiadamia Zwierzchność Dyecezyalną o usunięciu danej osoby duchownej i Zwierzchnik Dyecezyi musi się do tego zastosować.

W sprawie wyjazdów osób duchownych w obrębie Królestwa Polskiego, nowe przepisy orzekają, że stosowane tu być winny zasady przyjęte w innych miejscowościach państwa. Zniesiono zarazem artykuł 97 ustawy obcych wyznań ¹⁾, który nakazywał duchownym wyjednywać u gubernatorów pasporty na wyjazd do innych gubernij. Odtąd książeczki pasportowe wskazane w artykule 40 ustawy pasportowej, ²⁾ mają być wydawane osobom duchownym przez właściwą władzę duchowną, a zakonnicy, którzy przeterminowali wydane im pozwolenia na wyjazd, zwolnieni zostali od obowiązującego dotąd odstawiania ich „pod dozorem“ do zwierzchności dyecezyalnej.

Szereg tych zarządzeń zamykają ulgi znoszące dawne przepisy, stosowane do zewnętrznych przejawów kultu religijnego. Odtąd urządzenie i odbywanie procesyj religijnych nie podlega

¹⁾ Zbiór Praw Cesarstwa T. XI, wyd. r. 1896.

²⁾ „ „ „ T. XIV, wyd. r. 1903.

już krepującym je zapatrywaniom władz miejscowych i nowe przepisy zawierają, co do tego wskazówkę następującą:

„Duchowieństwo Rzymsko-Katolickie urządzające pochody pogrzebowe, procesye lub pielgrzymki w celu religijnym, obowiązane jest stosować się pod tym względem do wskazówek swojej zwierzchności dyecezyalnej, ale za każdym razem winno uprzedzić zawczasu najbliższą władzę policyjną o czasie i miejscu zamierzonej procesyi.“

Co do konsystorzów i seminaryów dyecezyalnych, czekających od r. 1865 na pomnożenie funduszków, któremi rozporządzają, to jak dotąd, żadnych zmian nie wprowadzono. Ukaz r. 1865 zalecił b. Komisji Spraw Wewnętrznych i Duchownych opracowanie przepisów o organizacyi i etatach dla seminaryów duchownych, ale aż do chwili obecnej nic w tym kierunku nie działośo i skarb wypłaca corocznie to samo (Tablica V), co wypłacał w chwili, gdy organizacya duchowieństwa świeckiego uległa radykalnym zmianom. Dopiero w ostatnich czasach zjawiają się luźne wzmianki, jakoby Ministerjum Spraw Wewnętrznych zakrzętnęło się około opracowania nowego etatu dla wszystkich seminaryów w Królestwie Polskiem. Niepodobna przewidzieć, jak szybko Ministerjum wywiąże się z tego zadania, a sprawa to pilna. Seminarya są bardzo słabo uposażone, więc pod tym względem zmiany w etatach powinny być znaczne, a nadto muszą być uwzględnione potrzeby ludności, dotychczas pomijane, ale które wobec Ukazu 17 (30) kwietnia roku 1905 nie mogą już być traktowane po macoszemu, jak się to działośo dotąd. Należy mniemać, że bez opinii władz duchownych, sprawa organizacyi seminaryów i nowych etatów dla nich, załatwioną nie będzie. To samo rzec można i o konsystorzach dyecezyalnych. Dzisiejszy personel ich osobisty jest niewystarczający, zaś etaty są tak nizkie (Tablica IV), że nie licują wcale z warunkami obecnymi i nie zapewniają osobom duchownym, zajmującym urzędy w konsystorzach, przyzwoitej egzystencyi.

Zamykając na tem szczegóły o reformie stosunków w sferze potrzeb religijnych ludności oraz o urządzeniu świeckiego duchowieństwa katolickiego, przeprowadzonem przez Ukaz r. 1865 i zarządzenia późniejsze, przytoczymy kilka zestawień cyfrowych. Dadzą one wyraźniejsze pojęcie o stosunku parafij i liczby osób duchownych do ogółu ludności katolickiej kraju oraz o zmianach, jakie zaszły w wydatkach skarbu na utrzymanie duchowieństwa w Królestwie.

	<i>r. 1855</i> ¹⁾	<i>r. 1866</i>	<i>r. 1905</i>
Ludność katolicka.	3,607,313 gł.	3,737,000 gł.	7,506,000 gł. ²⁾
Liczba archidiecezyl.	1	1 ³⁾	1 ⁴⁾
„ dyecezyj.	7	7 ³⁾	6 ⁴⁾
„ parafij	1,639	1,638 ³⁾	1,635 ⁴⁾
„ dekanatów.	(?)	84 ³⁾	84 ⁴⁾
Liczba księży świeckich nie licząc arcybisk. i biskupów	2,137	2,599 ³⁾	2,629 ⁵⁾
Liczba klasztorów męzkich	152	25 ³⁾	5 ⁴⁾
„ „ żeńskich	33	10 ³⁾	8 ⁴⁾
„ „ nieetat.	—	26 ³⁾	1 ⁴⁾
„ kościołów i kaplic	2,154	(?)	2,526 ²⁾
„ wychowalców aka- demii duchownej	48	(?)	14
„ alumnów w semina- ryach.	286	(?)	621
Koszt utrzymania duchowieństwa świe- ckiego.		790,500 rb. ⁶⁾	818,844 rb. ⁷⁾
Koszt utrzymania seminarjów.		24,455 „ ¹¹⁾	24,455 „ ⁸⁾
„ „ konsystorzów		17,100 „ ¹¹⁾	17,100 „ ⁹⁾
„ „ klasztorów		158,740 „ ¹²⁾	41,435 „ ¹⁰⁾

Zestawienia te świadczą, że gdy w r. 1855 przy ludności wyrównywanej 3,607,313 głów, jeden ksiądz świecki i jeden kościół lub kaplica przypadał na 1,688 — 1,700 głów ludności, to w r. 1905, przy zdwojonej liczbie ludności katolickiej (7,506,000 głów), jeden ksiądz świecki przypadał na 2,855 głów ludności, zaś jeden ko-

1) Kalendarz Obserwatorium Astronomicznego w Warszawie na r. 1857.

2) Podług rubrycelli dyecezyalnych r. 1905.

3) Podług etatu *Dzien. Praw.* T. 63, str. 383.

4) Podług budżetu Ministerjum Spraw Wewnętrznych na r. 1905, oraz Tablice II, III, IV, V, VI i VII.

5) Tablica III i VI.

6) *Etat. Dzien. Praw.* T. 63, str. 383.

7) Tablice II, III, VI i budżet Ministerjum Spraw Wewnętrznych na rok 1905.

8) Tablica V.

9) Tablica IV.

10) Tablica VII.

11) Dawniejszy koszt z przed r. 1865 pozostawiony bez zmiany przez Ukaz r. 1865.

12) Preliminarz budżetu na r. 1865.

ścioł lub kaplica na 2,972 gł. ludności. Czyli że bez względu na podwojenie się ludności liczba księży świeckich powiększyła się o 492 a liczba kościołów (parafialnych, filialnych i kaplic) wzrosła o 372. Powiększenie to przypada głównie na kościoły filialne, których w ciągu lat 50 przybyło 99, (w r. 1855 było 106 a w r. 1905 podług rubrycelli było 205) i na kaplice, których przybyło 312 (w r. 1855 — 382, w r. 1905 — 694). Klasztorów męzkich i żeńskich w r. 1855 było aż 185, a w r. 1905 istniało już tylko 14.

Co się tyczy wydatków skarbu na utrzymanie świeckiego duchowieństwa katolickiego, to w ciągu lat 40 wzrosły one zaledwie o 28,000 rb., co odpowiada powiększeniu się liczby księży świeckich. Utrzymanie konsystorzów i seminariów pozostało bez zmiany, a koszt utrzymania duchowieństwa zakonnego zmniejszył się o 117,305 rb., jako następstwo zwinięcia znacznej liczby klasztorów i znakomitego zmniejszenia liczby osób, pędzących życie zakonne.

Pozostał jeszcze do wyświetlenia stosunek wydatków skarbu na duchowieństwo katolickie w Królestwie do wartości majątków nieruchomości i kapitałów, które z mocy Ukazów r. 1864 i 1865 przeszły na rzecz skarbu. Widzieliśmy wyżej, że majątek poklasztorny, podług rachunku ustalonego w r. 1867 przez Zarząd Finansowy, równał się cyfrze 3,329,851 rb., zaś duchowieństwa świeckiego wraz z kapitałami spornemi cyfrze 8,442,915 rb. Ogółem więc stanowił poważną cyfrę 11,772,766 rb., nieobejmującą nadto wartości lasów po-duchownych, których szacunku w r. 1866 nie dokonano. Ponieważ szacunek ustalony został na podstawie kapitalizacji dochodu w stosunku 5%, czyli przez rozmnożenie dochodu rocznego przez 20, przeto i w danym wypadku przyjmujemy 5%-ową stopę procentową. Otrzymamy w ten sposób, że kapitał, stanowiący 11,772,766 rb., daje tytułem procentu rocznego sumę 588,638 rb., skoro zaś skarb wydatkuje corocznie 901,834 rb., przeto dopłacałby z funduszków ogólnych 313,196 rubli rocznie. Wszakże ściślej rzecz biorąc dopłata ta nie obciąża ogólnych zasobów skarbu, a to dlatego, że w powyższym szacunku ogólnym majątku po-duchownego nie jest zawarta wartość lasów poduchownych, a następnie, że znaczną część ziemskich majątków po-duchownych sprzedano z biegiem czasu, po cenach przewyższających znacznie szacunek dokonany w r. 1866. W ten sposób skarb osiągnął faktycznie więcej, niż to, co w „przybliżeniu“ obliczył Zarząd Finansowy w sprawozdaniu z wykonania budżetu na rok 1866, a przewyżka ta wraz z wartością lasów niewątpliwie znacznie powiększyła wskazany wyżej kapitał 11,772,766 rb. Można więc bez obawy

błądu, przewidywać, że procenty od przekazanego na skarb kapitału, pokrywają w całości koszt utrzymania duchowieństwa katolickiego w Królestwie.

W tablicy VI zwrócić może uwagę czytelnika cyfra 36,550 rb., umieszczona pod lit. *b* pozycji 9. Sumą tą szafuje obecnie Minister Spraw Wewnętrznych na potrzeby nadzwyczajne duchowieństwa katolickiego. W etacie, dołączonym do Ukazu r. 1865 suma przeznaczona na „potrzeby nadzwyczajne“ równała się 50,000 rb., następnie zmniejszono ją do 40,550 rb., a w budżecie na rok 1905 znajdujemy już tylko 35,550 rb. Kredyt, dawniej przyznany, zredukowała Rada Państwa przy zatwierdzaniu preliminarza budżetowego na rok miniony i nie uwzględniono motywów, które przytaczało Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w obronie dawnego kredytu. Ministerstwo rzeczono wskazało potrzeby, pokrywane z tego kredytu, i dowodziło, że jest niewystarczający. Nie przekonało to wszakże Rady Państwa, która, przez uchwałę, zapadłą 28 października (10 listopada) r. 1904, zmniejszyła na r. 1905 kredyt żądany o 5,000 rb.

Z wykazu wydatków, poczynionych z tego funduszu w roku 1903, widzimy, że Ministerstwo wyszałowało nawet więcej po nad przyznane w budżecie 40,550 rb., mianowicie:

a) dodatki osobom duchownym po rb. 100 każdej	3000	rb.
b) „ „ „ „ „ „ „ konsystorzów	4508	„
c) „ „ „ „ „ „ „ seminariów	13806	„
d) kościołom katedralnym na nabożeństwa i muzykę	5200	„
e) stróże i odźwierni w instytutach duchownych	2212	„
f) do dyspozycji warszawskiego generał-gubernatora na nagrody duchownym za szczególne zasługi dla kościoła i państwa	4000	„
g) zasiłki emerytalne księżom wobec braku funduszu na to przeznaczonego	2000	„
h) szpitalom za leczenie osób duchownych	5891	„
i) pensya dodatk. 4 profesorom seminariów w Kielcach	2400	„
k) zwrot kosztów osobom duchownym, przybywającym do Petersburga dla poświęcania nowo-mianowanych biskupów	1750	„
l) kancelaryi Papieskiej tytułem annuaty za prekonizacyę nowo mianowanych biskupów	2500	„
ł) za podarki Najjaśniejszego Pana nowo-mianowanym biskupom (paliusze, pastorały, pierścienie i t. p.)	1450	„

Ogółem 48717 rb.

Ani ten wykaz wydatków, ani inne argumenty, przytoczone przez Ministerium Spraw Wewnętrznych, nie przekonały Rady Państwa i, jak powiedzieliśmy wyżej, kredyt zmniejszono o 5000 rb.

W Tabelicy VIII wskazaliśmy dochody skarbu na pokrycie wydatków na duchowieństwo katolickie. Szczegóły w tabelicy podane nie wymagają komentarzy, gdyż wyraźnie wskazują źródła dochodów. Nadmienić tylko wypada, że dochody z majątków ani procenty od kapitałów poduchownych, zabranych na skarb w latach 1864 i 1865, nie są wykazane w budżecie, jako odrębna pozycja dochodowa. Tak majątki nieruchomości, jak i kapitały, utone-
ły w ogólnych pozycjach i wyodrębnić ich niepodobna.

(D. c. n.).

A. P.

TABELICA II.

K O S T Y		D O C H O D Y		C Z Y S T Y	
Wzrost	Wzrost	Wzrost	Wzrost	Wzrost	Wzrost
1	1000	1000	1000	1000	1000
2	1000	1000	1000	1000	1000
3	1000	1000	1000	1000	1000
4	1000	1000	1000	1000	1000
5	1000	1000	1000	1000	1000
6	1000	1000	1000	1000	1000
7	1000	1000	1000	1000	1000
8	1000	1000	1000	1000	1000
9	1000	1000	1000	1000	1000
10	1000	1000	1000	1000	1000

T A B L I C A I.

Wykaz wydatków ogólnych z funduszków skarbu na utrzymanie Duchowieństwa Rz.-Katolick. w Królestwie Polskiem w r. 1905.

№ porządkowy	NAZWA GUBERNII.	Suma wydatków w każdej gubernii	
		RUBLI	K.
1	Warszawska	179062	—
2	Kaliska.	90775	—
3	Kielecka	109330	—
4	Łomżyńska	43160	—
5	Lubelska	74015	—
6	Piotrkowska.	83532	20
7	Płocka	76490	—
8	Radomska.	89620	—
9	Suwalska	51600	—
10	Siedlecka	46950	—
	Ogółem.	844534	20

T A B L I C A II.

Etat arcybiskupów, biskupów dyecezyalnych i suffraganów oraz utrzymanie pałaców arcybiskupich i biskupich w Król. Polsk. w r. 1905.

№ porządk.	NAZWA ARCHIDYECYJ I DYECEZYJ	Pensya	Utrzymanie pałacu kapelana, służby, opał, światło i t. p.			Koszta objazdu dyecezyi	Ogółem
			R	U	B		
1	Arcybiskup Warszawski	5125	500	375	6000		
2	Buskupi dyecezyalni: Kaliski	4125	500	375	5000		
	Płocki	4125	500	375	5000		
	Lubelski	4125	500	375	5000		
	Sandomierski	4125	500	375	5000		
	Kielecki	4125	500	375	5000		
3	Augustowski.	4125	680	375	5180		
	Biskupi suffragani: Warszawski	1500	—	—	1500		
	Kaliski.	900	—	—	900		
	Płocki	900	—	—	900		
4	Augustowski.	900	—	—	900		
	Suma ryczałtowa do dyspozycyi Ministra Spraw Wewnętrz. na utrzymanie biskupów suffraganów w Królestwie ¹⁾	—	—	—	3600		
	Ogółem.	—	—	—	43980		

¹⁾ Suma ta powstała z powodu nicobsadzenia sufraganii: Łowickiej, Lubelskiej, Sandomierskiej i Kieleckiej.

TABLICA III.

Koszt utrzymania Kapituł Rzymsko-Katolickich
w Królestwie Polskim w r. 1905.

№ porządk.	NAZWA KAPITUŁ	Licz- ba osób	Pensya etato- wa je- dnego	Ogółem
				R U B L E
	A. Kapituła metropolitalna.			
I	W Warszawie:			
	Dziekan.	1	600	600
	Archidyakon	1	600	600
	Scholastyk	1	600	600
	Kustosz	1	600	600
	Kanonik gremialny	4	400	1600
	„ honorowy	4	—	—
	Na „odprawianie uroczystych na- bożeństw i muzykę.	—	—	600
	Wikaryusze katedralni	6	225	1350
	Ogółem.	18	—	5950
	B. Kapituły dyecezyalne.			
II	Kujawsko-Kaliska (Włocławek), Kielecka, Lubelska, Płocka, Sandomierska, Augustowska (Sejny).			
	Dziekan.	6	375	2250
	Archidyakon	6	375	2250
	Scholastyk	6	375	2250
	Kustosz	6	375	2250
	Kanonik gremialny	24	300	7200
	„ honorowy	24	—	—
	Wikaryusz katedralny	36	150	5400
	Na odprawianie nabożeństwa	6	200	1200
	Ogółem.	114	—	22800
	Ogółem kapituły w Królestwie	132	—	28750

T A B L I C A I V.

Etat konsystorzów Rzymsko-katolickich w Królestwie Polskiem w r. 1905.

№ porządkowy	NAZWA URZĘDU	Warszawski archidiecezjal.		Kulawsko-Ka- liski diecezjal.		Kiełcki diecezjalny		Sandomierski diecezjalny		Jubelski diecezjalny		Plocki diecezjalny		Augustowski diecezjalny		Ogółem
		Etat	Suma ogółna	Liczba osób	Etat	Suma ogółna	Liczba osób	Etat	Suma ogółna	Liczba osób	Etat	Suma ogółna	Liczba osób	Etat	Suma ogółna	
1	Official.	1 600	600	1	—	1	—	1	—	1	—	1	—	1	—	—
2	Sędzia Surrogat I-y.	1 450	450	1	—	1	—	1	—	1	—	1	—	1	—	—
3	" II-gi	1 450	450	1	—	1	—	1	—	1	—	1	—	1	—	—
4	Assesor	1 350	350	1	—	1	—	1	—	1	—	1	—	2	—	—
5	Regens kancelaryi	1 600	600	1	—	1	—	1	—	1	—	1	—	1	—	—
6	Referent do spraw małżeńskich	1 150	150	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
7	Fiskal do spraw duchownych .	1 150	150	1	—	1	—	1	—	1	—	1	—	1	—	—
8	Sekretarz I-y	1 450	450	1	—	1	—	1	—	1	—	1	—	1	—	—
9	" II-gi	1 400	400	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
10	Archiwista	1 450	450	1	—	1	—	1	—	1	—	1	—	—	—	—
11	Dziennikarz	1 350	350	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
12	Protokółista I-y	1 330	330	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
13	" II-gi	1 300	300	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
14	Obrona do spraw małżeńskich	1 150	150	1	—	1	—	1	—	1	—	1	—	1	—	—
15	Materiały piśmienne	—	550	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
16	Wózny I-y	1 170	170	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
17	" II-gi	1 100	100	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Ogółem	16 —	6000	9 —	2100	8 —	1800	10 —	1800	9 —	1800	9 —	1800	9 —	1800	17100

TABLICA V.

Seminarya duchowne Rzymsko-Katolickie
w Królestwie Polskiem w r. 1905.

№ porządkowy	NAZWA SEMINARIUM	Ogółem
		Ruble
1	W Warszawie seminaryum archidiecezyjalne.	4860
2	„ Kielcach „ dyecezyjalne. . .	7650
3	„ Lublinie „ „ . . .	2470
4	„ Płocku „ „ . . .	3230
5	„ Sandomierzu „ „ . . .	3105
6	„ Sejnach „ „ . . .	3140
	Ogółem . . .	*) 24455

*) Suma ta wydatkuje się na utrzymanie seminaryów na podstawie art. 36 Ukazu Najwyższego, wydanego dnia 14 (26) grudnia r. 1865 o urządzeniu duchowieństwa Rzymsko-Katolickiego w Królestwie Polskiem.—(Dziennik Praw T. 63, str. 369).

Personel każdego seminaryum składa się z osób następujących stanu duchownego: dwu Prowizorów, Regens, Vice-Regens, 8 nauczycieli przedmiotów, spowiednik i bibliotekarz oraz stanu świeckiego: nauczyciel języka rosyjskiego i historii, lekarz i zarządzający gmachem. Liczba alumnów w r. 1905: w seminaryum warszawskiem 117, Kieleckiem 95, Lubelskiem 72 (r. 1904), Płockiem 80, Sandomierskiem (r. 1904) — 73 i w Sejneńskiem 71. Ogółem alumnów 508, do utrzymania i wykształcenia których przysłała się skarb sumą 24,455 r. Nadto we Włocławku istnieje seminaryum z legatów Biskupów: Stanisława Karnkowskiego i Mateusza Golanczewskiego. Podług rubrycelli w seminaryum tem było w roku 1905 alumnów 105. Ogółem więc w seminaryach duchownych Królestwa kształciło się 621 alumnów.

T A B L I

Koszt utrzymania świeckiego duchowieństwa Rzymsko-
oraz organistów w kościołach

№ porządkowy	NAZWA DYECEZYI	Proboszcze pa- rafi I klasy			Proboszcze pa- rafi II klasy			Administratorowie parafj			Dodatkowe wynagrodz. dziekanom		
		Liczba osób	Wysokość pensyi	Ogółem	Liczba osób	Wysokość pensyi	Ogółem	Liczba osób	Wysokość pensyi	Ogółem	Liczba osób	Wysokość pensyi	Ogółem
1	Archidiecezya Warszawska	12	600	7200	18	400	7200	252	300	75600	14	150	2100
2	Diecezya Kujawsko-Kaliska	10	500	5000	25	400	10000	{303 300 1 302}	91202	13	150	1950	
3	Diecezya Płocka	6	500	3000	18	400	7200	{210 300 1 376}	63376	12	150	1800	
4	" Kielecka	6	500	3000	18	400	7200	{207 300 1 300. ²⁰ 1 304 1 400}	63104. ²⁰	8	150	1200	
5	" Sandomierska	5	500	2500	15	400	6000	177 300	53100	7	150	1050	
6	" Augustowska (Sejny)	3	500	1500	9	400	3600	108 300	32400	11	150	1650	
7	" Lubelska	6	500	3000	20	400	8000	202 300	60600	19	150	2850	
8	Utrzymanie bractwa niemieckiego w Warszawie (kompetencya)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
9	Do dyspozycyi Ministerjum Spraw Wewnętrznych:												
	a) Budowa i naprawa kościołów w majątkach należących do skarbu	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	b) Utrzymanie księży demerytów	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	c) Utrzymanie emerytów duchownych	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	d) Wydatki nadzwyczajne na potrzeby Duchowieństwa Rzymsko-Katolickiego	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	Ogółem	48	—	25200	123	—	49200	1464	—	439382. ²⁰	84	—	12000

C A VI.

Katolickiego w dyecezyach Królestwa Polskiego,
po-klasztornych w r. 1905.

Wikaryusze						Dodatki proboszczom mającym 65 lat wieku			Organisci w kościo- łach po-klasztorn.			Koszta przewo- zu księ- ży deme- rytów	Ogółem
Liczba osób	Wysokość pensyi	Ogółem	Liczba osób	Wysokość pensyi	Ogółem	Liczba osób	Wysokość pensyi	Ogółem	Liczba osób	Wysokość pensyi	Ogółem		RUBLE
50	225	11250	104	150	15600	46	100	4600	{ 6 15	{ 150 75	2025	100	125675
—	—	—	149	150	22350	43	100	4300	23	75	1725	200	136727
—	—	—	87	150	13050	27	100	2700	12	75	900	100	92126
—	—	—	97	150	14550	62	100	6200	9	75	675	100	96029.20
—	—	—	91	150	13650	31	100	3100	12	75	900	100	80400
—	—	—	114	150	17100	26	100	2600	6	75	450	200	59500
—	—	—	170	150	25500	47	100	4700	15	75	1125	200	105975
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	482
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7000
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1650
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5000
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	35550
50	—	11250	812	—	121800	282	—	28200	98	—	7800	1000	746114.20

T A B L I C A VII.

Koszt utrzymania klasztorów męskich i żeńskich i wizytatorów klasztorów w Królestwie Polskiem w r. 1905.

№ porządkowy	NAZWA DYECEZYI I KLASZTORU	Suma ogólna
		Ruble
A. Klasztory męskie.		
1	Archidiecezja Warszawska:	
	Kapucyni w Nowem Mieście	1750
2	Diecezja Kujawsko-Kaliska:	
	a) Bernardyni w Kole	1750
	b) Paulini w Częstochowie	3000
	c) Reformaci we Włocławku	1750
	d) Zasiłek na utrzymanie zakonników nadetatowych.	600
3	Diecezja Augustowska (Sejny):	
	Maryanów w Maryampolu	*) —
	Zasiłek na utrzymanie zakonników nadetat.	280
4	Diecezja Płocka:	
	Karmelici w Oborach	1750
		10880
B. Klasztory żeńskie.		
1	Archidiecezja Warszawska:	
	a) Sakramentki w Warszawie	1750
	b) Wizytki	1750
	c) Za nabożeństwa w kościołach, należących do tych klasztorów, po rb. 460	920
	d) Zasiłek na utrzymanie zakonnice nadetat.	2925
2	Diecezja Kujawsko-Kaliska:	
	a) Bernardynki w Wieluniu.	1750
	b) Dominikanki w Przyrowie	1750
	c) Za nabożeństwa w kościołach, należących do tych klasztorów, po rb. 300	600
	d) Zasiłek na utrzymanie zakonnice nadetat.	500

*) Klasztor ten skasowany został z decyzji Ministra Spraw Wewnętrznych, zapadłej 28 lipca r. 1904. Dawny kredyt 1750 rb. cofnięto i pozostał tylko zasiłek 280 rb.

№ porządkowy	NAZWA DYECEZYI I KLASZTORU	Suma
		Ruble
3	Diecezja Kielecka: a) Norbertanki w Imbranowicach	1750
	b) Temuż klasztorowi za nabożeństwa	300
4	Diecezja Sandomierska: a) Bernardynki u św. Katarzyny	1750
	b) Temuż klasztorowi za nabożeństwa	300
	c) Zasiłek na utrzymanie zakonnic nadetat.	970
5	Diecezja Lubelska: Zasiłek na utrzymanie zakonnic nadetat.	420
6	Diecezja Augustowska (Sejny): a) Benedyktynki w Łomży	1750
	b) Temuż klasztorowi za nabożeństwa	460
	c) Zasiłek na utrzymanie zakonnic nadetat.	300
7	Diecezja Płocka: a) Nieetatowy klasztor Felicjanek w Przasnyszu	—
	b) Zasiłek na utrzymanie zakonnic nieetat.	1360
	c) Za nabożeństwa w kościele klasztornym	300
		<u>21605</u>
	C. Diecezjalni wizytatorowie klasztorów.	
1	W archidiecezji Warszawskiej pensya 400 rb., koszta podróży 400 rb.	800
2	W diecezji Kujawsko-Kaliskiej pensya 400 rb., koszta podróży 450 rb.	850
3	W diecezjach: Kieleckiej, Płockiej, Sandomierskiej i Augustowskiej pensya 400 rb., koszta podróży 300 rb., razem 700, a dla 4-ch	2800
		<u>4450</u>
1	Suma ryczałtowa, oddana do dyspozycji Ministra Spraw Wewn. na zasiłki dla nadetat. zakonników i zakonnic w Królestwie	3000
2	Takaż suma na pensye dożywotnie zakonnikom, którzy wyjechali zagranicę bezpowrotnie	*) 1500
		<u>4500</u>
	Ogółem w Królestwie	<u>41435</u>

*) Justynian Kalinowski, Szymon Łukaszewski, Feliks Gawroński, Bronon Kulik, Andrzej Prawdzikowski, Leon Przyłuski, Aleksy Lenarkiewicz, Andrzej Szczepny, Kwiryn Zieliński i Ludwik Dąbrowski.

TABLICA VIII.

Dochody skarbu państwa pokrywające część wydatków
na Duchowieństwo Rzymsko-Katolickie
w Królestwie Polskiem w r. 1905.

№ porządkowy	ŹRÓDŁA DOCHODÓW	Suma roczna	
		Rub.	k.
1	Procenty od kapitałów legowanych na rzecz kościołów Rzymsko-Katolickich. (Kapitały te są zahypotekowane na dobrach legataryuszów a procenty od tych kapitałów z mocy Ukazu wydanego w r. 1865 wpływają do skarbu państwa)	3000	
2	Procent od kapitału 8000 rb. złożonego przez parafian na utrzymanie proboszcza w Zawierciu (gub. Piotrkowska)	300	
3	Procent od kapitału 7894 rb. na utrzymanie proboszcza w Bobrownikach (gub. Piotrkowsk.).	304	
4	Procent od kapitału 4000 rb. na pokrycie części kosztów utrzymania administratora we wsi Zajączki (gub. Piotrkowska)	152	
5	Procent od kapitału 4000 rb. także we wsi Kuluszki (gub. Piotrkowska).	152	
6	Procent od kapitału 10530 rb. na utrzymanie administratora parafii Sosnowice (gubern. Piotrkowska)	400	
7	Procent od kapitału 4000 rb. także we wsi Lełów (gub. Kielecka)	150	
8	Procent od kapitału 9400 rb. legowanego przez ks. Wasilkowskiego na utrzymanie administratora parafii w Dumczynie Kościelnym (gub. Płocka)	376	
9	Procent od kapitału 7900 rb. złożonego przez parafian na utrzymanie administratora parafii we wsi Pińczyce (gub. Piotrkowska).	300	20
10	Z dzierżawy tej części Pałacu Arcybiskupiego w Warszawie (№ 492), w której mieścił się zwinieży w r. 1871 Zarząd Spraw Duchownych Wyznań Obcych w Królestwie	2665	
11	Gmach b. seminarjum w Janowie (gub. Siedlecka) dochodu nie przynosi	—	
Ogółem		7799	20

Od redakcyi „PRACY.“

Prosimy czytelników o nadsyłanie nam wszelkich materiałów, informacji i notatek dotyczących spraw administracyjnych, ekonomicznych i społecznych. Na nadesłane nam pytania z zakresu spraw powyższych, postaramy się udzielać stosownych odpowiedzi lub informacji.

Redaktor odpowiedzialny i wydawca ADAM hr. KRASIŃSKI.

Warszawa. Druk A. Ginea.